

**Pyrausta cingulata (Linnaeus) en enkele opmerkingen over haar verwant
Pyrausta rectefascialis Toll (Lep., Pyralidae)**

door

B. J. LEMPKE

ABSTRACT. — *Pyrausta cingulata* (Linnaeus) and some remarks on its relative *Pyrausta rectefascialis* Toll. In order to check a somewhat doubtful specimen of *P. cingulata* it was compared with *P. rectefascialis*. The differences between the two species in the shape of the white central band as stated by Toll are on the whole reliable. The differences in the male genitalia are slight, although the size of the harpe is a good characteristic: smaller in *cingulata*, larger in *rectefascialis*. In a single female certainly belonging to *cingulata* I found a signum with the true shape of that species (fig. 15, cf. Pierce & Metcalfe). The signum is distinctly narrower in another female (fig. 16) which is attributed with some doubt to *P. rectefascialis* because of the somewhat aberrant band in the hind wing.

In the Netherlands only *P. cingulata* is known, but it has probably got extinct, as the last capture dates from 1911. A male of *P. rectefascialis* was caught at Les Mées (Sarthe, France). The species is probably new to the fauna of this country. All specimens figured were afterwards checked by their genitalia.

Toen ik enige jaren geleden de Pyraliden in de collectie van het Instituut voor Taxonomische Zoölogie te Amsterdam ging rangschikken, begon ik me vanzelfsprekend ook meer bezig te houden met de literatuur over deze familie. Ik stuitte daarbij o.a. op het overzicht van de Pyraliden van de Pfalz, in 1971 gepubliceerd door R. Heuser et al. Daarbij trof het me, dat hierin uitdrukkelijk vermeld werd, dat *Pyrausta cingulata* niet in dit gebied voorkomt, maar uitsluitend *P. rectefascialis*. Daar de Pfalz niet al te ver van Nederland verwijderd is, was ik wel benieuwd, of *rectefascialis* ook onder het materiaal uit ons land te vinden zou zijn. Maar daarvoor was dan wel nodig te weten hoe deze soort herkend kon worden. Toll beschreef haar in 1936. Het uiterlijke verschil tussen de twee soorten zit uitsluitend in de vorm van de witte middenband. Bij *cingulata* heeft deze band even onder de voorrand van de voorvleugels een kleine vrij scherpe knik buitenwaarts, terwijl hij bij *rectefascialis* recht of vrijwel recht loopt. Duidelijker is het verschil op de achtervleugels. Hier loopt de band bij *rectefascialis* met een scherpere bocht naar de binnenrand dan bij *cingulata*.

De verschillen in de genitaliën van de mannetjes zitten vooral in de vorm van de harpe, het „kammetje” in de proximale helft van de valve. Bij *rectefascialis* is deze duidelijk groter, forser, dan bij *cingulata*. Dit geldt trouwens voor het gehele apparaat. Aldus Toll's beschrijving en figuren. Over de genitaliën van het ♀ geeft hij geen uitsluitsel.

Het materiaal van het complex in de Nederlandse collecties is zeer gering. Op enkele exemplaren in de collectie-Bentinck (te Leiden) na bevinden zich alle uit Nederland nog aanwezige exemplaren te Amsterdam. Verder staan in de collectie-Snellen, ook te Leiden, een paar buitenlandse exemplaren. Dankzij de medewerking van Dr. W. Dierl kreeg ik een kleine serie uit de collectie van de Zoologische Staatssammlung te München, waarin beide soorten vertegenwoordigd waren. Bovendien vond ik later tot mijn verrassing een paar Franse exemplaren in de collectie van de heer G. R. Langohr. De heer J. Huisenga vervaardigde van een aantal exemplaren foto's en daarna van deze dieren genitaalpreparaten, die ook gefotografeerd werden. Toen de foto's van de genitaliën van de mannetjes met elkaar vergeleken werden, bleken er inderdaad twee groepen te zijn, met smallere, kleinere en met bredere, grotere harpe. De bij elke groep behorende mannetjes waren nu met zekerheid te determineren als *cingulata* en *rectefascialis*. De serie uit München bleek echter slechts twee mannetjes van laatstgenoemde soort te bevatten, minder dan men daar gedacht had. Maar ook één van de Franse mannetjes behoorde er toe. Ik kom daar nog op terug.

Uit de foto's blijkt nu duidelijk, dat het beste kenmerk om de twee soorten naar de tekening te

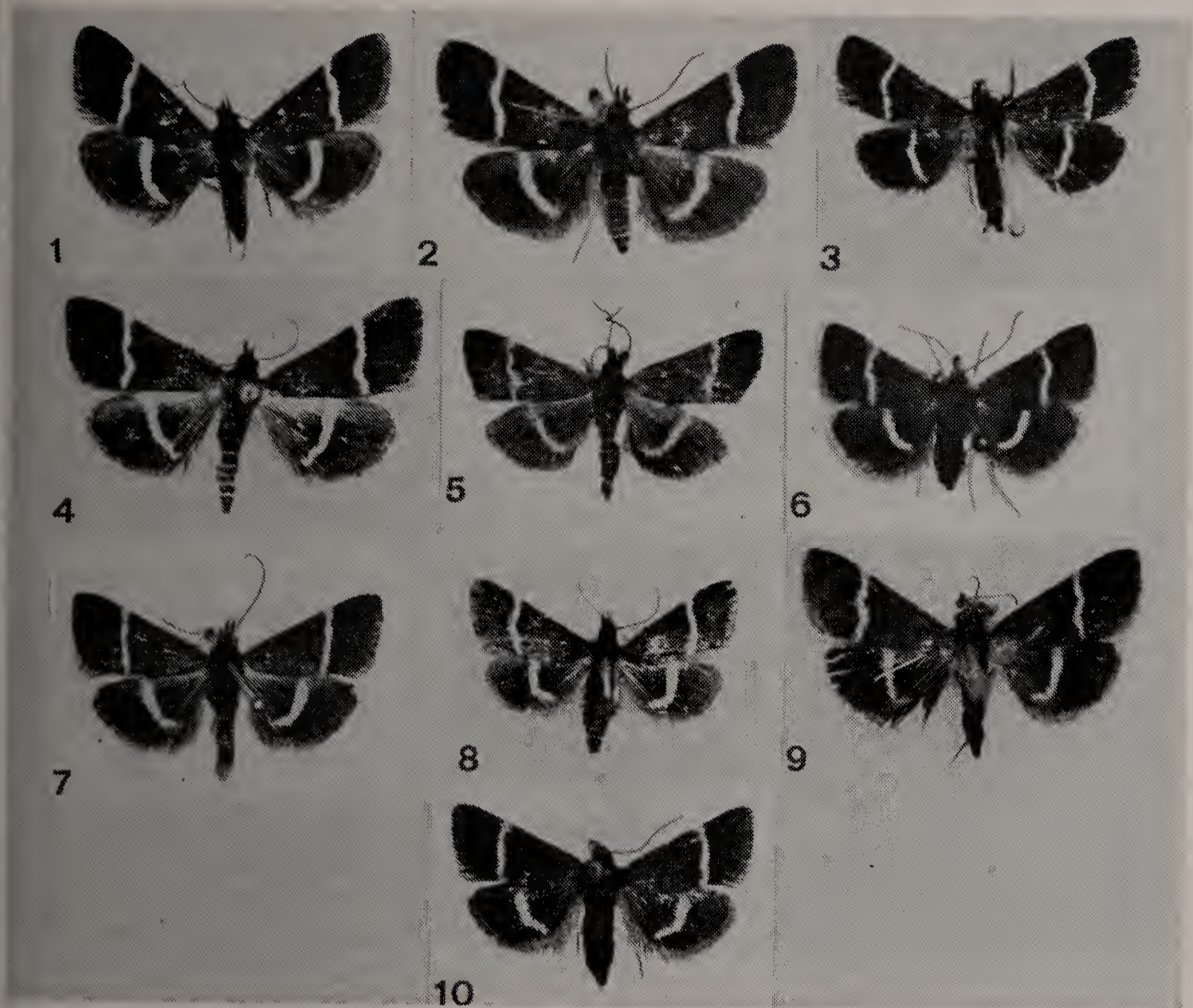
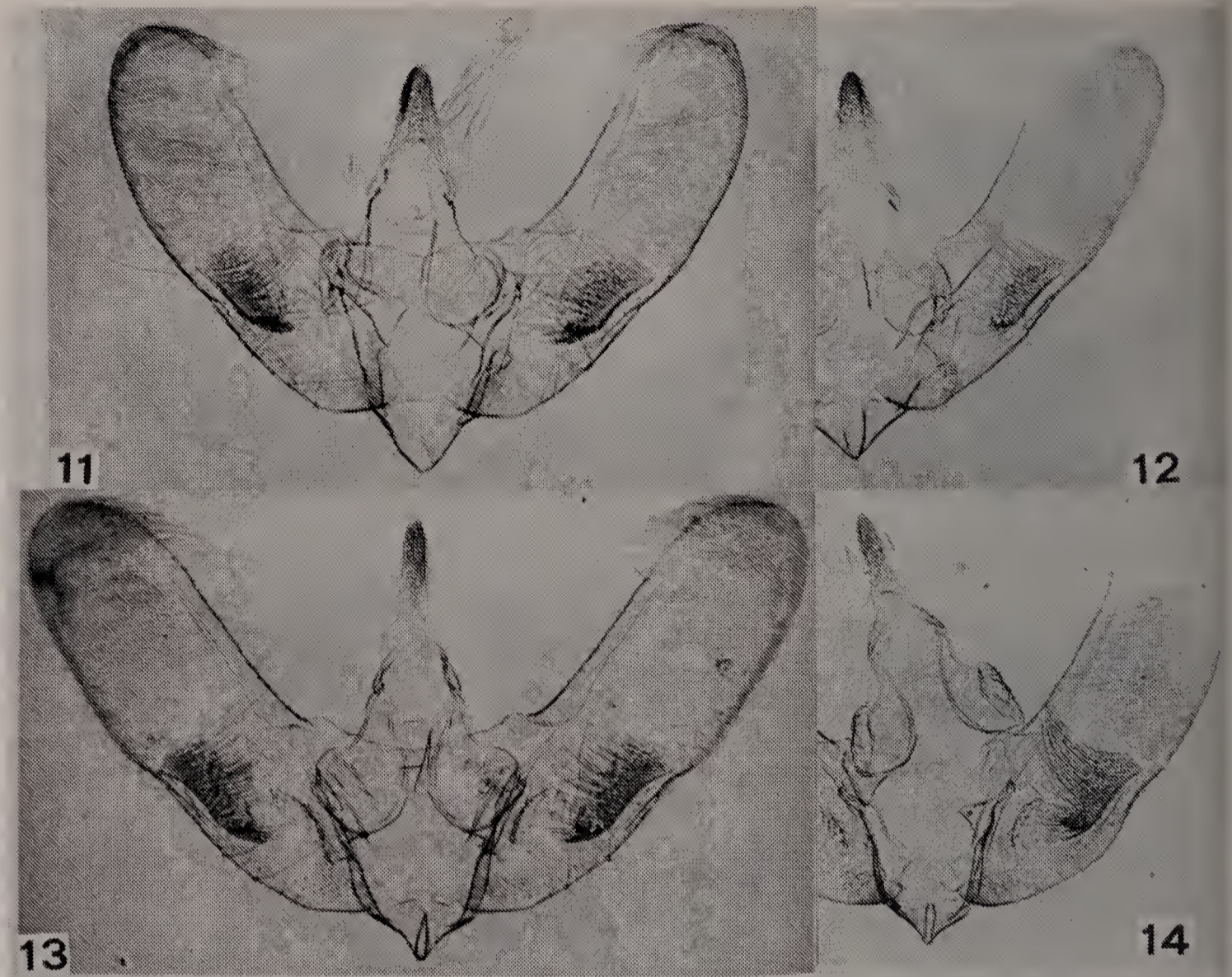

Fig. 1-6. *Pyrausta cingulata*. 1. ♂, Oetztal, Tirol, 14.VI.1939; 2. ♂, Kartitsch, Ost-Tirol, 31.VII.1939; 3. ♂, Les Mées, Sarthe, France, 19.V.1975; 4. ♂, Tirol, 9.VIII.1957; 5. ♂, Venlo, Limburg, 5.VIII; 6. ♀, Regensburg, 29.V.1899. Fig. 7-9. *P. rectefascialis*. 7. ♂, Kelheim, Bayerische Jura, 1922; 8. ♂, Hoher Fels, Pfalz, 12.V.1883; 9. ♂, Les Mées, Sarthe, France, 19.V.1975; Fig. 10, ♀, „Germania”, waarschijnlijk *P. rectefascialis*. Alle figuren $\times 2$.

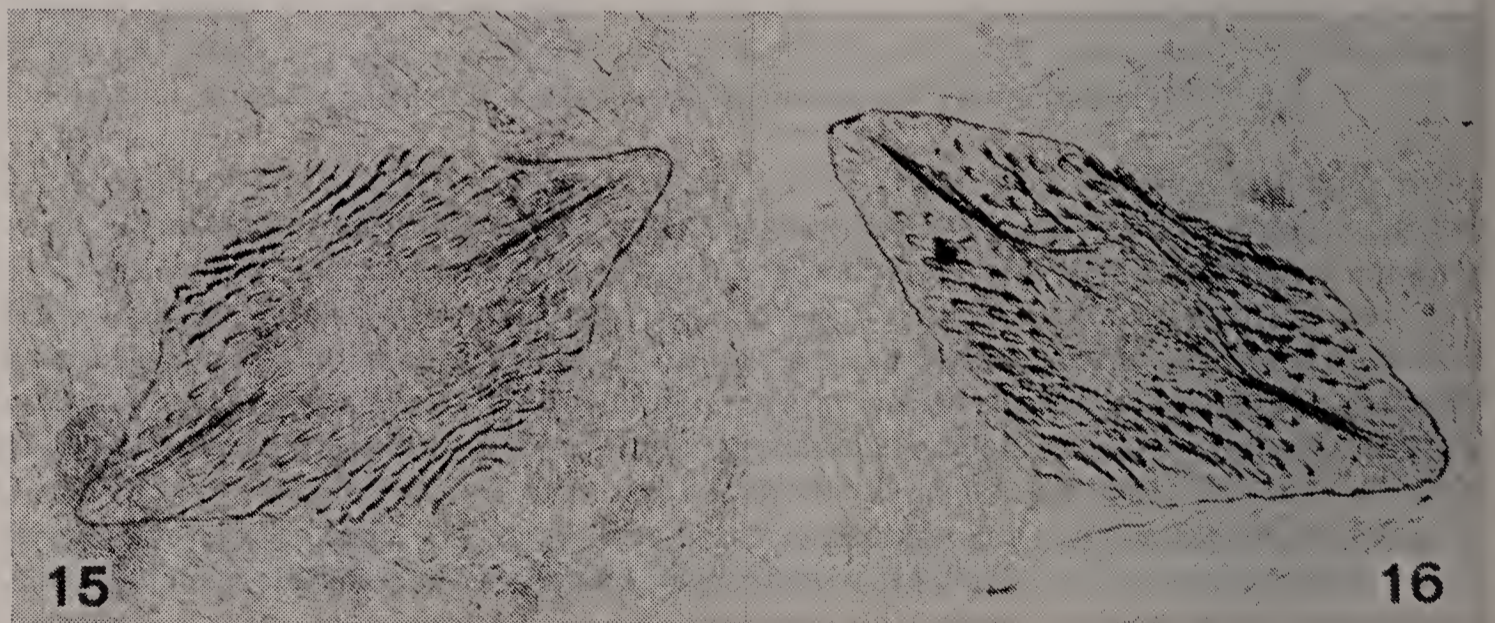
onderscheiden de loop van de witte band op de achtervleugels is, die bij de drie afgebeelde mannetjes van *rectefascialis* inderdaad veel scherper naar de binnenrand gebogen is.

Ik weet niet met zekerheid, of er betrouwbare verschillen bestaan in de genitaliën van de vrouwtjes. Ik had er in totaal slechts twee tot mijn beschikking. Een exemplaar van Regensburg (fig. 6) uit de collectie te München is een zekere *cingulata* en het signum in de wand van de bursa (fig. 15) heeft precies dezelfde brede ruitvorm die ook Pierce & Metcalfe afbeelden (1938, pl. XV). Het andere vrouwtje (fig. 10) is afkomstig uit de collectie-Heylaerts (in het Rijks Museum te Leiden) en het etiket vermeldt als plaats van herkomst alleen „Germania”. Twee kenmerken wijzen erop, dat het tot *rectefascialis* behoort: de smalle band op de voorvleugels zonder uitspringende bocht, en de band op de achtervleugel, die niet doorloopt tot de voorrand. Volgens Mr. M. Shaffer (British Museum, Nat. Hist.) is dat het beste kenmerk om beide soorten van elkaar te onderscheiden. Maar betrouwbaar is het blijkbaar niet, want geen van de drie mannetjes, die ik ter beschikking had, beantwoordde er aan, bij alle liep de band door tot de voorrand, evenals bij al mijn *cingulata*-exemplaren! Wat bij het vrouwtje uit Leiden daarentegen niet klopt is de loop van de achtervleugelband bij de binnenrand. Het signum van dit exemplaar is ook ruitvormig, maar duidelijk platter, langgerechter (fig. 16). Deze kwestie moet dus nog eens nagegaan worden bij een ♀ met ontwijfelbare tekening van *rectefascialis*.

De verspreiding van deze soort schijnt overigens nog slecht bekend te zijn. Toll ving zijn

Genitaliën ♂. Fig. 11, 12. *Pyrausta cingulata*. 11. ♂ van Kartitsch, fig. 2; 12. ♂ van Venlo, fig. 5. Fig. 13, 14. *P. rectefascialis*. 13. ♂ van Kelheim, fig. 7; 14. ♂ van Hoher Fels, fig. 8. Alle figuren $\pm 30 \times$.

Signa. Fig. 15. *Pyrausta cingulata*, ♀ van Regensburg, fig. 6. Fig. 16. waarschijnlijk *P. rectefascialis*, ♀ van „Germania”, fig. 10.

exemplaren, twee ♂ en vijf ♀, in Polen aan de spoorbaan bij Strzelewo in het district Bydgoszcz (de stad van die naam is het vroegere Bromberg, ± 150 km zw van Gdańsk). Ze vlogen overdag in het gras. Hrubý (1964) kende de soort niet uit Slowakije, wel *P. cingulata* (p. 456). Gozmány daarentegen (1963: 223) vermeldt haar wel voor Hongarije. Als vliegtijd geeft hij V-VI en VIII. Zijn figuren (108 D en E) zijn duidelijk, maar nogal gestileerd. Wat Duitsland betreft, H. Pfister

vermelde *rectefascialis* uit het Juragebied van Noord-Beieren, waar de vlinder zeer verbreid is (1958). Hij schrijft dat *rectefascialis* kleiner is dan *cingulata* en een rechte voorvleugelband heeft, wat voor hem blijkbaar het voornaamste criterium was. Dat *cingulata* niet altijd en overal de grootste van de twee is, blijkt uit Gozmány's opgave voor Hongarije: 15-16 mm vlucht voor *cingulata* en 14-17 mm voor *rectefascialis*! Opvallend is, dat *cingulata* in het bewuste Beierse gebied niet werd gevonden, zoals dat ook in de Pfalz het geval bleek te zijn. Daar wordt *rectefascialis* overdag vliegend aangetroffen op droge warme weiden en op met gras begroeide droge hellingen. De rups leeft in een spinsel aan de onderkant van de onderste bladeren van Veldsalie (*Salvia pratensis* L.). (Heuser et al., 1971: 81). De auteurs vermelden ook literatuuropgaven uit het zuiden van Beieren en van Baden.

De vangst van de heer G. R. Langohr te Les Mées is bijzonder interessant, omdat Marion in zijn revisie van de Franse Pyraustinae alleen *P. cingulata* vermeldt (1962: 180), zodat *P. rectefascialis* een nieuwe soort voor de Franse fauna moet zijn. Op dezelfde plaats (\pm 175 km ten zw van Parijs) werd ook *P. cingulata* aangetroffen, zodat beide soorten elkaar niet behoeven uit te sluiten, zoals de Duitse gegevens zouden doen vermoeden.

Op de Britse eilanden komt uitsluitend *P. cingulata* voor, zoals de heer Shaffer me bevestigde. De figuren in Beirne's boek (slechte foto in 1952, mooie tekening van S. N. A. Jacobs in 1954) zijn dan ook afbeeldingen van deze soort.

Ook alle nog bestaande Nederlandse exemplaren behoren tot *P. cingulata*. Het niet al te fraaie ♂ van Venlo (fig. 5) maakt wat de tekening van zijn rechter achtervleugel aangaat, overigens wel duidelijk, waarom ik me met het probleem ging bezig houden. Het is echter wel zeer de vraag, of de soort nog in Nederland voorkomt. De oudste vermelding is door H. W. de Graaf (1859: 54). Hij noemt de soort *Ennychia cingulalis* W. V. (= Wiener Verzeichnis, = Denis & Schiffermüller, 1775) en schrijft: „Gelderland: eenmaal te Velp een ex. boven kruis-en-munt vliegende gev. in Junij (d. R. V. W.) [De Roo van Westmaas]; een ex. op heidegrond in Julij bij Rozendaal (SNELLEN)”. Snellen zelf (1882: 43) geeft nog als nieuwe vindplaats op: „Venlo (v. d. Brandt)”. Alle mij bekende exemplaren zijn de volgende: Gelderland: Apeldoorn, 27.VII.1911, Velp (volgens De Graaf, l. c.), Rozendaal (idem), Wolfheze, 1.V en twee van 29.V.1872, 26.V.1874; Noord-Holland: Hilversum, 17.VII.1881; Limburg: Venlo, 10.VII en 3.VIII (zonder jaartal). Alle acht gedateerde exemplaren bevinden zich in de collectie van het instituut te Amsterdam. Bovendien bevat de collectie-Bentinck een tweede exemplaar van 1.V.1872 van Wolfheze en één van Venlo van 10.VIII. Samen dus slechts 10 exemplaren, waarvan het jongste al bijna 70 jaar geleden werd gevangen! Dat *cingulata* na 1911 altijd over het hoofd gezien zou zijn, is niet aan te nemen. De vlinder vliegt namelijk net als *rectefascialis* overdag in de zonneschijn (zie b.v. Beirne, 1952: 156). Per jaar komen twee generaties voor. Ook hier te lande is dat ongetwijfeld het geval geweest. De data van de nog bestaande exemplaren zijn immers: 1.V-29.V. en 10.VII-10.VIII. De rups leeft op Veldsalie (*Salvia pratensis* L.). Zij zit in een spinsel aan de onderkant van de wortelbladeren van *Salvia* en dan gewoonlijk van bladeren die plat op de grond liggen (Beirne, l. c.). In Ierland groeit deze plant niet, wel *Salvia horminioides* Bourret, maar dit is een mediterrane plant, die alleen op een paar plaatsen aan de zuidkust groeit en daar de laatste jaren sterk achteruit gaat volgens vriendelijke mededeling van Dr. S. J. van Ooststroom. Maar juist aan die zuidkust komt *cingulata* niet voor, wel in een viertal graafschappen, die veel noordelijker liggen. Beirne vermoedt dan ook terecht, dat *cingulata* in Ierland een andere voedselplant moet hebben dan *Salvia* en gezien de waarneming van De Roo zou dat best *Mentha* kunnen zijn. (De collectie van De Roo bevond zich in het Streekmuseum te Velp, dat in de laatste maanden van de Tweede Wereldoorlog vernield is).

Wat de oorzaken geweest zijn dat *P. cingulata* zich hier blijkbaar niet heeft kunnen handhaven, is moeilijk na te gaan. In elk geval heeft het niets te maken met de sterke achteruitgang van de Veldsalie, daar deze van veel recenter datum is.

ACKNOWLEDGEMENTS

Thanks are due to Dr. W. Dierl for the loan of specimens from the collection of the

Zoologische Staatssammlung at München, to Mr. M. Shaffer for his information on the British species and to Mr. J. Huisenga for his assistance in making the photos and most of the slides.

LITERATUUR

- Beirne, B. P., 1952, 1954. *British Pyralid and Plume Moths*; eds. 1 & 2: 1-208, fig. 1-189, pl. 1-16. — F. Warne, London and New-York.
- Gozmány, L., 1963. *Microlepidoptera* 6. — *Fauna hung.* 65: 1-289, fig. 1-134.
- Graaf, H. W. de, 1859. *Microlepidoptera*. — J. A. Herklots (ed.), *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland* 3: 40-56. E. J. Brill, Leiden.
- Heuser, R., H. Jöst & R. Roesler, 1971. Die Lepidopteren-Fauna der Pfalz. A. Systematisch-chorologischer Teil. V. Die Zünsler. — *Mitt. Pollichia pfälz. Ver. Naturk. NatSchutz* [3] 18: 11-85.
- Hrubý, K., 1964. *Prodromus Lepidopter Slovenska*: 1-961, kaart I-XIV. — Slovenská Akadémia, Bratislava.
- Pfister, H., 1958. Beiträge zur Kenntnis der Pyralidenfauna Nordbayerns. — *Mitt. Münch. ent. Ges.* 48: 93-125.
- Pierce, F. N. & J. W. Metcalfe, 1938. *The genitalia of the Pyrales, Deltoids & Plumes*: I-XIII, 1-69, pl. I-XXVIII. — Private ed., Oundle, Northants.
- Marion, H., 1962. Révision des Pyraustidae de France (suite). — *Alexanor* 2: 173-180.
- Snellen, P. C. T., 1882. *De vlinders van Nederland, II Microlepidoptera*: I-XIII, 1-1196, fig. 1-494. — E. J. Brill, Leiden.
- Toll, S., 1936. Untersuchung der Genitalien bei *Pyrausta purpuralis* L. und *P. ostrinalis* Hb., nebst Beschreibung 11 neuer Microlepidopteren-Arten. — *Annls. Mus. zool. pol.* 11: 403-413, pl. XLVII-XLIX, fig. 1-28.

Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam.

CHRYSOCHROMA BIPUNCTATUM (SCOPOLI) (DIPT., STRATIOMYIIDAE) WEER IN NEDERLAND WAARGENOMEN. Op een zonnige oktoberdag (8.X.1978) ontdekte ik in Groenendaal (Heemstede) in de zon snel rondvliegende *Sargus*-achtige vliegen. Ik ving vier ♀♀ en hield met verder vangen op, omdat ik de zeldzame soort herkend had en haar niet wilde uitroeien. Twee dagen later was het andermaal goed weer en ontdekte ik 8 à 10 blauwe vliegen (♀♀), die in de schaduw over korte afstanden over de grond vlogen en telkens op de grond gingen zitten. Dat was op een plek waar bosafval gestort werd met een ter plaatse platgetreden runderaalbegroeiing. Vermoedelijk betrof het de broedplaats van deze soort. Hierdoor attent gemaakt vond ik in het landgoed Leijduin nog een kleine hoop afval aan de rand van een tuin en stelde ook daar een rondvliegend blauw exemplaar vast. Daarmee wordt het vermoeden van Van Bruggen (*Ent. Ber., Amst.* 18: 58, 1958), dat de soort zich in bladaarde ontwikkelt, enigszins bevestigd, al betrof het hier meer plekken met plantenafval dan zuivere bladaarde. *C. bipunctatum* is in Nederland zeldzaam en vangsten van deze soort zijn de laatste tientallen jaren niet gepubliceerd. Van Bruggen (*Ent. Ber., Amst.* 15: 468-472, 1955) vermeldde dertien ♀♀ en vier ♂♂ van twaalf Nederlandse vindplaatsen ten zuiden van de lijn Heemstede-Putten (Gld.)-Brummen, waarvan zes vangplaatsen dateerden van vóór 1900 (bovendien een van vóór 1900 daterende melding „Limburg”). Mijn oktoberwaarnemingen betreffen overigens data van een volop aanwezige generatie en hiermee zijn dus de oude waarnemingen van 2.X en 16.X, vermeld door Van Bruggen (1955), „hard gemaakt”. Het late vliegen kan mede veroorzaakt zijn door het slechte weer in september, met lage temperaturen, in tegenstelling tot de vele dagen in begin oktober 1978 met maximumtemperaturen omstreeks 20° C.

V. S. van der Goot, N. Anslinstraat 42, 1068 WN Amsterdam.